

F Ü Z E T E K

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar-Türk Dostluk Derneği Yayını

- Üç ayda bir çıkar -

A Rákóczi-szabadságharc és helye a magyar történelemben

Rákóczi özgűrlűk savaşı ve Macar tarihindeki yeri

A 17. század vége felé a Habsburg és az Oszmán Birodalom között élő magyarok szorult helyzetbe kerültek. Amikor Kara Musztafa pasa vezetésével a török hadak Bécs felé masíroztak, a magyar nemesség zöme a nagyvezír szövetségese, az „Orta Madzsar (Felső-Magyarország) királya” címet viselő Thököly Imre politikáját követve az oszmánok oldalára állt. Néhány vezető arisztokrata, aki a Bécsset ostromló törökök tábor ellátásából is alaposan kivette részét, azt remélte, hogy a mindenkori által várt oszmán győzelmet követően megkapja az Ausztria, Magyarország és Csehország területén kialakítandó vazallus államok irányítását. Ám a várakozásokkal ellentétben az oszmánok hatalmas vereséget szenvedtek, s a rákövetkező tizenöt év szakadatlan háborúinak eredményeképpen – a Temeskőzt kivéve – egész Magyarországot elvesztették.

A Habsburg-dinasztia alaposan kihasználta óriási sikereit. Még folytak a harcok, amikor az átállni kívánó kurucokat és nemeseket – Thököly és közvetlen fegyvertársai kivételével – közkegyelemben részesítette, és katonai erejükre az oszmánok elleni hadjáratokban nagymértékben támaszkodott. Az 1680-as évek második felében eluralkodó diadalmámor azonban Lipót királyt arra ösztökölte, hogy keményebben lépjen fel a magyarokkal szemben. Az 1687. évi országgyűléssel elfogadtatta a Habsburg-ház örökös királyságát. Így módon a magyar vezető rétegnek le kellett mondania a szabad királyválasztásra és az ellenállásra vonatkozó ősi jogairól. E jogi értelemben törvényes lépéseket a magyarok többsége erőszakkal hozott törvényeknek tekintette, és mielőbb szabadulni szeretett volna tőlük. Ugyanakkor a bécsi kormányzat Magyarországon általában is központosító politikába kezdett. Az adóterhek többszörösére emelte, a protestánsokat pedig hitelveik megtagadására és katolizálásra kényszerítette.

A Habsburg nyomás fokozatosan erősítette a magyarok ellenállását. Az ellenzéki erők között elsőként Thököly Imre régi és vele kapcsolatban maradt hívei szervezkedtek, és titkos hálózatot hoztak létre.

17. század végén a Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti viszonyok között a magyarok helyzete szorult. 1683-ban Kara Mustafa Paşa vezetésével a török hadak Bécs felé masíroztak, a magyar nemesség zöme a nagyvezír szövetségese, az „Orta Madzsar (Felső-Magyarország) királya” címet viselő Thököly Imre politikáját követve az oszmánok oldalára állt. Néhány vezető arisztokrata, aki a Bécsset ostromló törökök tábor ellátásából is alaposan kivette részét, azt remélte, hogy a mindenkori által várt oszmán győzelmet követően megkapja az Ausztria, Magyarország és Csehország területén kialakítandó vazallus államok irányítását. Ám a várakozásokkal ellentétben az oszmánok hatalmas vereséget szenvedtek, s a rákövetkező tizenöt év szakadatlan háborúinak eredményeképpen – a Temeskőzt kivéve – egész Magyarországot elvesztették.

Elde tetűi bűyűk bűyűk Habsburg hanedanı kendi lehine çok iyi kullandı. Savaşlar daha sürerken kendi tarafına geçmek isteyen, kuruc denilen Macar askerlerini ve soyluları – Thököly'nin dışında – affetti, onların askeri gücünden Osmanlılara karşı yürütölen seferlerde bűyűk ölçűde yararlandı. Ama 1680'lerin ikinci yarısına hakim olan zafer sarhoşluğu imparator Leopold'u Macarlara karşı daha sert bir tavır takınmaya sevk etti. O dönemde *dieta* dedikleri ve daha çok asilzadelerin ve kilise piskoposlarının katılımıyla oluşın 1687 yılı „Macar millet meclisine” Macar krallık tacını ebediyen Habsburg hanedanı mensuplarının taşıyacağını zorla kabul ettirdi. Böylece Macar yönetici sınıfları kral seçme özgűrlűğűne ve hükűmetin her türlü haksızlığűna karşı koymaya ilişkin çok eski ve temel haklarından vazgeçmek mecburiyetinde kaldılar.

Hukuken meşru görűnen bu değışiklikleri Macar toplumu çoğűnlukla zorla çıkartılmış kanunlar olarak telakki etti ve bunlardan bir an önce kurtulmanın çaresini bulmaya yöneldi.

Bunun yanı sıra imparatorluk hükűmeti Macaristan'da genel olarak da merkezietçi bir politika izlemeye başladı. Vergi yükűnű bir kaç misline çıkardı ve Protestan kilisesi mensuplarını inançlarını değıştirerek Katolik mezhebine dönmeğű zorladı.

XIV. Lajos francia király a Habsburgokkal szemben egy oszmán–lengyel–magyar szövetséget kívánt létrehozni, ezért 1697-ben lázadásra biztatta az elégedetlenkedő magyarokat. Célja az volt, hogy Magyarországon visszaállítsák az oszmán uralmat, és Thököly Imrét ismét vazallus fejedelemséggé emeljék. Ám terveit teljes kudarcba fulladtak, mivel a császári seregek a „hegyaljai felkelést” rövid időn belül levertek. Igaz, a titkos hálózatot nem tudták felszámolni.

Ezután a magyarok ellenállása néhány kimagasló főúr vezetésével folytatódott. A fellendülő mozgalom élén 1698 óta II. Rákóczi Ferencet találjuk. Rákóczi édesanyja Zrínyi Ilona, Thököly Imre második felesége volt, akinek apját 1671-ben összeesküvés vádjával halálra ítélték és kivégezték. Rákóczi korán elhalt apja csak jó személyes kapcsolatainak köszönhetően menekült meg attól, hogy hasonlóképpen végezze. Thököly mozgalmának elfojtása után 1688-ban Zrínyi Ilonát két gyermekével együtt Bécsbe vitték. Rákóczi Ferenc, aki itt és Csehországon folytatta tanulmányait, lassanként elfelejtette, honnan érkezett, és kezdett valódi „Habsburggá” válni. Német hercegnőt vett feleségül, idejét utazásokkal, vadászatokkal töltötte. Életének erről a szakaszáról később ezt írta: „A hazai nyelvet elfelejtettem, a ruhám s szokásaim idegenek voltak”. Végül a király engedélyével Magyarországra jött, ahol kiterjedt birtokainak rendbetételéhez látott. A fentebb említett hegyaljai felkelés kirobbanásakor Bécsbe menekült, s igyekezett tisztázni magát az együttműködés gyanúja alól.

Miután 1698 őszén hazatért, magatartása teljesen megváltozott. Ahogy említettem, bekapcsolódott a magyar ellenállásba, és két év múlva XIV. Lajossal is érintkezésbe lépett. Ám ezeket a kapcsolatokat a bécsi udvar titkosszolgálat felderítette, és Rákóczit Bécsújhelyen börtönbe vetették. Nagypapához, Zrínyi Péterhez hasonlóan akár halálra is ítélték volna, de felesége segítségével sikerült megszöknie és Lengyelországba menekülnie (1701).

A következő évben Európa nagyhatalmai – a Habsburg Birodalommal és Franciaországgal az élen – Spanyolország elárult trónjáért indultak harcba. Kihasználva az alkalmat, Rákóczi ideiglenes tartózkodási helyéről ismét a francia uralkodóhoz fordult: ígéretet tett a Habsburg uralom megdöntésére, s ehhez anyagi segítségét kérte. Eközben kisnemesi és jobbágyküldöttség érkeztek Magyarországról, amelyek hívták haza Rákóczit, s kérték, álljon a felkelés élére. A hazai sürgetések, Franciaország politikai és szerény anyagi támogatása, valamint az osztrák ezredék kivonása és a nyugati front-
ra vezénylése végül cselekvésre bírta Rákóczit, és 1703 májusában (azaz 300 évvel ezelőtt) kiadott kiáltványában harcra szólította a magyarokat a Habsburgok ellen. Júniusban átlépte a határt, és egyesítve a Thököly-hívek és a nemesek mozgalmát, kibontotta a felkelés zászlaját. A zászlóra latinul ezt a jelmondatot írták: *Cum Deo pro patria et libertate*.

Rákóczi kettős elgondolással vágott neki a szabadságharcnak. Az első szerint Magyarország kiválik a birodalomból, és független ország lesz. A második szerint kiegyeznek az uralkodóval, és visszakapják a szabad királyválasztás és a rendi ellenállás jogát.

Bármelyik terv valósuljon meg, mindenképpen vissza kell állítani az Erdélyi Fejedelemséget. Rákóczi úgy vélte, hogy a függetlenségét megőrző kis magyar állam szükség esetén a magyar érdekek és az általános politikai egyensúly garanciája lehet a nagyhatalmak Európájában. Rákócziék terveit a Habsburg kormányzat mindentől elutasította, így a döntés a fegyverekre maradt.

Viyana'nın uyguladığı baskı Macarların direnişini giderek arttırdı. Muhalefet güçleri arasında ilk olarak Imre Thököly'nin eski ve kendisiyle hâlâ ilişkide bulunan taraftarları örgütlenerek, bir gizli şebeke meydana getirdiler. Fransa hükümdarı XIV. Louis Habsburglara karşı bir Osmanlı-Leh-Macar ittifakı kurmaya çalıştı ve 1697 senesinde hoşnutsuz Macarları isyana tahrik etti. Amacı Macaristan'da Osmanlı hakimiyetini restore etmek ve vasal ülkenin hükümetini Imre Thököly'nin eline teslim etmektir. planlar tümüyle sekteye uğratıldı; imparatorun askerî birlikleri Macarların „Hegyalja ayaklanmasını” kısa zamanda bastırdılar. Fakat gizli şebekeyi bir türlü yok edemediler.

Bunda sonra Macar mukavemeti, asilzade sınıfının önde gelenlerinin liderliğinde gelişti. Yeniden canlanan hareketin başında 1698 yılından itibaren II. Ferenc Rákóczi'yi görüyoruz. Bu zatın annesi, Imre Thököly'nin ikinci karısı Ilona Zrínyi idi, onun babası 1671 yılında Habsburglara karşı örgütlenme suçuyla idam edilmişti. Rákóczi'nin çok erken vefat eden babası ise, sadece iyi şahsî ilişkileri sayesinde aynı suçlarla mahkûm edilmekten kurtulmuştu. Thököly hareketinin bastırılmasından sonra 1688'de Ilona Zrínyi iki çocuğuyla birlikte Viyana'ya götürüldü. Burada ve Çekler Ülkesi'nin çeşitli okullarında öğretim gören Ferenc Rákóczi yavaş yavaş kimliğini unutarak gerçek anlamıyla bir „Habsburg” olmağa başladı. Bir Alman prensesiyle evlendi, günlerini seyahatlerle geçirdi. Hayatının bu dönemi hakkında daha sonra kendi kalemile şunu yazmıştı: „Vatanın dilini unuttum, yabancı kıyafetlere ve âdetlere kapıldım”. Rákóczi nihayet imparatorun izniyle Macaristan'a döndü ve oradaki geniş arazilerinin durumunu düzeltmeğe çalıştı. Yukarıda anılan Hegyalja isyanı patladığı zaman Viyana'ya kaçıp asilerle hiç de ilişkisi olmadığını ispatlamak için büyük çabalar sarf etti.

Vatanına geri geldikten sonra tutumunu tamamıyla değiştirdi. Yukarıda değindiğim gibi 1698 yılında Macar direnişini şahsen örgütlemeye başladı ve iki yıl sonra XIV. Louis ile de temasa geçti. Ancak bu ilişkilerini Viyana'nın istihbarat teşkilatı keşfetti ve Rákóczi'yi Wiener Neustadt'ta hapse attırdı. Büyük babası gibi kendisinin de ölüm cezasına çarptırılması ihtimali zuhur ettiğinde eşinin yardımıyla zindandan firar edip Polonya'ya iltica etti (1701).

Bu yıllarda Habsburg İmparatorluğu ve Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın büyük güçleri İspanya'nın boşalan tahtı için devreye girmişler, mücadele ediyorlardı. Bu fırsattan yararlanan Rákóczi, geçici ikametgâhından tekrar Fransa kralına başvurarak ülkeyi Habsburg hakimiyetinden kurtaracağını vadetti ve bunun için maddî yardım istedi. Bu sırada Macaristan'dan hem küçük toprak sahibi soylular hem tebaa tarafından gönderilen heyetler Rákóczi'yi yurda çağırıp, ona destek vereceklerini bildirdiler. Bunların teşviki, Fransa'nın hem siyasî hem de az miktarda maddî yardım sağlaması ve Avusturya alaylarının Macaristan'dan çekilip batı cephelerine gönderilmesi üzerine Rákóczi 1703 mayısında (yani üç yüz yıl önce) neşrettiği beyannameinde Macarları Habsburglara karşı ayaklanmaya davet etti.

Aynı senenin Haziranında Macar sınırını geçti ve Thököly taraftarları ile soylular hareketini birleştirerek özgürlük savaşının bayrağını açtı. Bu bayrağın üstünde Latince „Cum deo pro patria et libertate” (Tanrı ile vatan ve özgürlük için) sloganı işlenmiş bulunuyordu.

Rákóczi'nin savaşa başladığı anda bir azamî ve bir asgarî programı vardı. Birincisine göre Macaristan Habsburglardan ayrılacak, bağımsız devlet olacaktı. İkincisine göre ülke imparator ile uzlaşacak, kaldırılmış olan kral seçme ve direniş hakkı eski haline getirilecekti. Bu seçeneklerden hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, bağımsız bir Erdel Prensligi yeniden kurulacaktı.

Ilyen körülmények között a szabadságharc sorsát a nemzetközi politika, valamint a külső és a belső katonai erőviszonyok határozták meg. Rákóczi államának helyzete mindkét téren fokozatosan romlott. Az angol-osztrák csapatok 1704-ben sulyos vereséget mértek a magyarok legfőbb támaszának számító franciák és bajorok szövetséges seregére. Így örökre megghiúsult a remény, hogy a magyar és a francia egységek Bécs alatt találkozzanak. Rákóczi megértette, hogy az új feltételek között az ország egyedül nem lesz képes önállóságát megvédeni, ezért szándékosan nem választotta királlyá magát, hanem csak (vezér) fejedelemmé (*princeps* és *dux*), és több olyan európai uralkodónak is felajánlotta a királyi koronát, akinek országaival szövetségre szeretett volna lépni. Elsőként Miksa Emánuel bajor, másodikként Erős Ágost szász választó-fejedelmet kereste meg, de javaslatát mindketten vissza-utasították. Ezt követően a rendi gyűlés kimondta a királyi méltóságot még mindig betöltő Habsburg-ház trónfosztását (1707). A jogilag immár megüresedett trónra aztán Frigyes Vilmos porosz trónörökös szemelték ki, de a magyar és a porosz hadak egyesülése céljából indított hadjárat sulyos kudarccal végződött. Rákóczi utoljára a Nagy Péter cárral kialakított szövetséget próbálta a maga hasznára fordítani. Az orosz uralkodó támogatásával a lengyel királyságot akarta elnyerni, vagy ha ez nem lehetséges, az oroszokat és a franciákat egy frontba tömöríteni, s ezáltal nemzetközi garanciákat szerezni Magyarországra függetlenségéhez. De ez a próbálkozása sem járt eredménnyel, mert Franciaország és az Oszmán Birodalomba menekült XII. Károly svéd király éppen ekkoriban tüzelte fel és vette rá az oszmánokat, hogy háborút indítsanak az oroszok ellen.

Ahogy nemzetközileg, úgy az országon belül is folyamatosan gyengült Rákóczi államának helyzete. Bár emberfeletti erőfeszítésekkel szinte a semmiből teremtetek olykor 70.000 főre rúgó hadsereget, annak felszereltsége és fegyelme messze elmaradt a Habsburgok csapatokétól. A szabadságharc nagy csatáit rendre az osztrák ezredek nyerték, a magyarok inkább a portyázó taktika alkalmazásával érték el sikereket. Ennek ellenére – főleg a nyugati francia–Habsburg háborúk következtében – átmenetileg az ország nagy részét ellenőrzésük alá vonták. Az 1708. évi trencsényi vereség után azonban komoly gondok támadtak. Bár az állam gazdasági alapjai kezdettől fogva gyengék voltak, s a katonák fizetését rendszertelenül folyósították, ezután a hadsereg ellátásában szinte megoldhatatlan nehézségek jelentkeztek. Ennek következtében egyre többen dezertáltak és álltak át az ellenséghez. A másik sulyos problémát a jobbágyok és a nemesek közötti szüntelen feszültség okozta. Rákóczi a felkelés kezdetén a személyes szabadság megadását ígérte a harcoló jobbágyoknak, de a felettük továbbra is hatalmat akaró és konföderációba tömörült nemesség ezt alapvető jogai és érdekei megsértésének tekintette. Emiatt Rákóczi csak 1708-ban tudta elérni, hogy az erre vonatkozó törvényt megszülessék, és ezzel beváltsa ígéretét.

A törvény kimondta, hogy a háború végéig katonáskodó jobbágyok és kiskorú gyermekek örökre személyes szabadságot nyernek. Egy évvel korábban a pénzügyi nehézségek miatt részben a nemesekre is kiterjesztették az adófizetés kötelezettségét. A vallás kérdésében pedig valóban modernnek és türelmesnek mondható intézkedéseket hoztak.

Az 1705. évi országgyűlésen törvénybe foglalták a katolikusok, a lutheránusok és a kálvinisták szabad vallásgyakorlását, s határoztak arról, hogy a protestánsok kapják vissza a 17. század második felében tőlük elvett templomaikat.

Rákóczi'nin görüşüne göre, her ihtimale karşı bağımsızlığını koruyacak olan bu küçük Macar devleti büyük güçlerin Avrupa'sında daima Macar çıkarlarının ve genel siyasî dengenin bir garantisi olacaktı.

Habsburg hükümeti, bu programın hiçbir maddesini kabul etmediğinden, barışçı uzlaşmayı amaçlayan politika yerine söz silahlara bırakıldı. Hal böyle iken Macar özgürlük savaşının kaderi, uluslararası politika ile dış ve iç askerî kuvvet ilişkilerine bağlı idi. Her iki alanda Rákóczi devletinin durumu tedricen kötüye gidiyordu. Macarların en önemli desteği sayılan Fransızların ve Bavyeralıların müttefik ordusuna 1704 yılında Habsburg-İngiliz kuvvetleri ağır bir darbe indirdiler. Böylece Rákóczi, Fransız ve Macar alaylarının Viyana altında buluşacağına ilişkin hayallerine kesin olarak veda etmeğe mecbur oldu. Oysa, kendi hatıralarında şöyle diyordu: „zorluklarını önceden de çok iyi kestirdiğim bu savaşa girmemin tek nedeni bu [buluşmaya ait] ümitti”. Yeni şartlar altında bağımsız bir Macaristan'ın tek başına ayakta kalamayacağını çok iyi idrak eden Rákóczi, bilinçli olarak kendisini Macar kralı ilan etmedi (yalnız *prens* ve *dux* unvanını kullanıyordu) ve ülkeye kral olabilecek ve ülkeleriyle birlik kurulabilecek çeşitli yabancı hükümdarlara krallık tacı teklifinde bulundu. İlk olarak Bavyera prensi Emmanuel Maximilien bunu kabule davet edildi, ama o kabul etmedi. İkincisinde hükümdarlık Saksonya prensi August'a önerildiyse de onun tarafından da reddedildi. Bundan sonra, resmen hâlâ Macar kralı olan Habsburg hanedanı, soylular meclisi tarafından tahttan indirildi (1707). Böylece hukuken de boşalan tahta Prusya veliahdı Friedrich Wilhelm oturulmak istendi. Ama Prusya ile Macaristan'ın bazı askerî kuvvetlerini birleştirmek amacıyla başlatılan sefer büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Rákóczi nihayet Rusya çarı Büyük Petro ile kurduğu ittifaktan yararlanmaya yöneldi. Onun desteğiyle Polonya kralı olmak istedi ve bunu başarmayınca, sonra da Rusları ve Fransızları bir cepheye toplamağa ve böylece Macaristan'ın özgürlüğüne uluslararası güvence sağlamağa çalıştı. Ama bu da sonuç veremedi, çünkü o sırada Fransa ile Osmanlı İmparatorluğuna iltica etmiş olan İsveç kralı Demirbaş Şarl, Osmanlıları kışkırtarak Ruslara karşı savaş açmalarını başarmıştı.

Rákóczi'nin uluslararası alanda olduğu kadar içindeki vaziyeti de gittikçe zayıflamaya yüz tuttu. Gerçi olağanüstü gayretler sarf ederek hemen hemen hiçten yaratılan devlet ordusu kimi zaman yetmiş bini buluyordu ama, askerlerin hem araç ve gereçleri hem de disiplini Habsburg alaylarındakinin çok gerisinde kalıyordu. Özgürlük savaşının büyük meydan muharebelerinde en çok Avusturyalı savaş birlikleri zafer kazandılar, Macarlar daha çok çapulcu-yağmacı savaş taktiklerini uygulamakta başarılı oldular. Buna rağmen, batıdaki Habsburg-Fransız savaşları sayesinde, geçici olarak ülkenin büyük kısmını kontrol altına alabildiler.

Fakat 1708 Trencsén yenilgisinden sonra büyük sıkıntılar zuhur etmeye başladı. Devletin ekonomik ve malî temelleri daha başından zayıf olduğundan, çoğu zaman askerın maaşı düzensiz ödenirken bu tarihten sonra ordunun ıaşesinde çözülemeyecek zorluklar baş gösterdi.

Bu yüzden giderek daha fazla asker ordudan kaçıp düşman tarafına geçti. Halledilmesi mümkün olmayan bir başka sorunu, serfler ve soylular arasındaki sürekli gerginlikler teşkil ediyordu.

Rákóczi, ayaklanma başladığı zaman savaşa katılan serflere kişisel özgürlüklerinin sağlanacağını vadetti ama serfleri bundan sonra da egemenlikleri altında bulundurmak isteyen ve konfederasyonda toplanan soylular bunu temel hak ve çıkarlarının çiğnemesi olarak değerlendirdiler. Bu nedenle Rákóczi ancak 1708 yılında buna dair bir kanun çıkartarak sözünü yerine getirebildi. Kanun gereği, savaşın sonuna kadar askerlik hizmetini yapan serfler ve küçük çocukları şahsen ebedî özgürlüğe kavuşacaklardı.

Bundan bir yıl önce, malî güçlükler göz önünde bulundurularak serflerin dışında soylulara da vergi mükellefiyeti yüklendi.

Ámde ezek a fontos rendelkezések nagyon elkéstek, már nem tudták megakadályozni, hogy a parasztok tömegesen elforduljanak a szabadságharc ügyétől, s a felkelés társadalmi bázisa lassanként elolvadjon. A bécsi kormányzat, amely 1710 táján egyre jobban aggódott a külső helyzet alakulása miatt, korábbi merev magatartását megváltoztatva békülékeny politikába kezdett. A szabadságharc vezetőit külön-külön ajánlatokkal kereste meg, és nagyon kedvező feltételekkel megegyezésre hívta fel őket. Ezek a tárgyalások eleinte Rákóczi tudomásával folytak. Ám miután 1711 februárjában Lengyelországba távozott, hogy Nagy Péterrel találkozzék, Károlyi Sándor tábornok, főparancsnok és más vezetők Rákóczi engedélye nélkül megegyeztek Pálffy Jánossal, a Habsburg udvar teljhatalmú megbízottjával. 1711. április 30-án a király és a magyar rendi konföderáció képviselői Szatmáron aláírták a békeszerződést, majd másnap a kuruc csapatok a király megbízottai előtt letették a fegyvert. A megegyezés főbb pontjai a következők voltak: mindenki – Rákóczit is beleértve –, aki leteszi a hűség esküt, visszakapja birtokait; a vallási előírások érvényben maradnak; közkegyelmet hirdetnek; Magyarország és Erdély régi szabadságát a király tiszteletben tartja; a rendi panaszokat törvényes úton hozzák a király tudomására.

A szabadságharc mérlegét megvonva azt mondhatjuk, hogy bár Magyarország a Habsburg Birodalom része lett, azon belül nagymértékben visszanyerte különállását. Az önálló Erdélyi Fejedelemség követelésétől eltekintve lényegében megvalósult Rákóczi minimális programja. A felkelés alapvető oka, a Habsburg-dinasztia nyomasztó túlsúlya és a központosítás enyhült, a két erő között ismét politikai egyensúly jött létre, vagyis a szabadságharc alapvetően elérte célját. Rákóczi azonban soha nem fogadta el az általa kapitulációnak tartott megegyezést, az azt aláíró Károlyit pedig árulónak nevezte. A neki felajánlott kegyelmet visszautasította, hazájába nem tért vissza. Miután Nagy Péter Prut folyónál elszenvedett veresége utolsó szövetségeseitől is megfosztotta, előbb Franciaországba, majd 1717-ben III. Ahmed szultán hívására Törökországba ment. Rövid időn belül megbánta, hogy így döntött. Ahogy befejeződött Ausztria és az Oszmán Birodalom háborúja, amely még egyszer, utoljára felélesztette benne a reményt, hogy ismét politikai szerepet játszhat, s ahogy a nemzetközi helyzet megváltozott, eltávolították Isztambulból, s Tekirdağ-ba, a magyarok nyelvén Rodostóba küldték, ahol életét bevégezte.

A magyar nép történelmében a Rákóczi-szabadságharc rendkívül fontos szerepet töltött be. Ha a fejedelem nem nyúlt volna fegyverhez, ma talán nem beszélhetnénk Magyarországról és magyar népről. De azt is világosan ki kell mondanunk, hogy a magyar nemzetért folytatott önfeláldozó politikája és magasztos erőfeszítései mind a Törökországba történő távozása előtti időszakra esnek. Ottani élete során időként ábrándokat kergetett, valóságtól elrugaszkodott politikai terveket szövögetett. Ezzel együtt rodostói tartózkodása nagyban hozzájárult a török és a magyar nép közötti barátság fejlődéséhez. Nekünk, magyaroknak, Rodostó egyfajta zarándokhellyé lett, ahol ráadásul a magyar nemzeti irodalom olyan halhatatlan műve született meg, mint Mikes Kelemen *Törökországi levelei*. A magam és honfitársaim nevében köszönet illeti azokat, akik közös örökségünket óvják, és őszinte érdeklődéssel fordulnak feléje.

✍ Fodor Pál

Bunun dışında din konusunda da gerçekten modern ve hoşgörülü olarak nitelendirilebileceğimiz tedbirler alındı. 1705 yılı millet meclisinde ülkede Katolik, Lüteryan ve Kalvinist mezhepleri mensuplarının dinî ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri yasalaştırılmış ve Protestanlara 17. yüzyılın ikinci yarısında ellerinden alınan kiliselerin iade edilmesi kararlaştırılmıştı.

Ama bu önemli düzenlemelerle çok geç kalındı ve serflerin Rákóczi davasını yığın halinde terk etmeleri ve hareketin sosyal temelindeki erime süreci bir türlü durdurulamadı. 1710'dan itibaren dışarıdaki gelişmelerden büyük endişe duyan Avusturya hükümeti o zamana kadarki sert tutumunu değiştirerek barışçı politika izlemeye yöneldi. Özgürlük savaşının önde gelen yöneticilerine tek tek çeşitli vaatlerde bulundu ve onları çok müsait şartlarla uzlaşmaya çağırdı. Bu görüşmelerden başlangıçta Rákóczi'nin malûmatı oluyordu. Ama kendisi 1711 şubatında Rusya çarı Petro ile görüşmek amacıyla Polonya'ya gittikten sonra, başkumandan general Sándor Károlyi ve diğer yöneticiler, Rákóczi'nin izni olmadan Habsburg hükümetinin mutemedi, Macar aristokrati János Pálffy ile anlaşmaya vardılar. Hükümdarın ve Macar asilzade sınıfı konfederasyonunun temsilcileri 30 Nisan 1711 tarihinde Szatmár kasabasında barış antlaşmasını imzaladılar ve ertesi gün *kuruc* birlikleri kralın yetkilileri önünde silahlarını bıraktılar. Akdedilen belgenin en önemli noktaları şunlardı: Rákóczi dahil olmak üzere krala sadık kalacağına ant içen herkes arazilerini geri alacak; dine ilişkin kanunlar yürürlükte kalacak; genel af ilan edilecek; Macaristan'ın ve Erdel'in eski özgürlük haklarına kral saygı gösterecek; soylular, uğradıkları haksızlıklardan yasal yolları kullanarak krala şikayette bulunabileceklerdir.

Varılan sonuçları değerlendirince görüyoruz ki, Macaristan gerçekten Habsburg İmparatorluğunun bir parçası oldu, ama İmparatorluk içinde özerkliğini büyük ölçüde yeniden elde etti. Bağımsız Erdel Prensligi istemi sayılmazsa, bütün bunlar Rákóczi'in asgarî programının gerçekleşmiş olduğu anlamına geliyor. Baş kaldıranın esas nedeni olan aşırı Habsburg üstünlüğü ve merkeziyetçiliği böylece giderilmiş, iki güç arasındaki siyasî denge yeniden kurulmuş, yani özgürlük savaşı aslında hedefine ulaşmıştı. Buna rağmen teslimiyet olarak nitelendirdiği bu anlaşmayı Prens Rákóczi hiçbir zaman kabul etmedi, barışı imzalayan Károlyi'yi ise hain olarak adlandırdı. Kendisine önerilen affı reddetti, vatanına dönmedi ve müttefiki olan Petro'nun Prut yenilgisiyle son desteğini de kaybettikten sonra önce Fransa'ya, 1717'de de Sultan III. Ahmed'in daveti üzerine Edirne'ye gitti. Çok kısa zamanda bu kararı aldığına pişman oldu, çünkü bir defa daha siyasî rol oynayabileceği umudunu uyandıran Avusturya-Osmanlı savaşı bitince ve genel uluslararası durum değişince başkentten uzaklaştırılıp, yaşamını tamamladığı Tekirdağ'a, ya da Macarların değişimiyle Rodostó'ya gönderildi.

Macar halkının tarihinde Rákóczi'nin özgürlük savaşı olağanüstü önemli rol oynadı. Rákóczi silaha baş vurmasaydı, belki bugün Macar ülkesinden ve halkından bahsetmek mümkün olmazdı. Ama şunu da belirtmemiz gerekir ki, onun ulusumuz için izlediği fedakâr politikası ve sarf ettiği yüce gayretleri tümüyle hayatının Türkiye'ye gitmeden önceki dönemine rastlar. Orada iken kimi zaman hayallere kapılmış, gerçeğe uymayan siyasî planlar peşindeydi. Bununla beraber Rákóczi'nin Tekirdağ'da kalması halklarımız arasındaki dostluğun gelişmesine büyük ölçüde yardım etti. Biz Macarlar için Tekirdağ bir çeşit ziyaretgâh ve Macar millî edebiyatına Kelemen Mikes'in „Türkiye mektupları” gibi ölümsüz eserler veren bir yer haline geldi. Bu ortak mirasımızı korumanızdan ve onunla yakından ilgilenmenizden dolayı kendim ve yurttaşlarım adına teşekkürlerimi ifade ederim.

✍ Pál Fodor

A Rákóczi-emigráció jelentősége Rákóczi muhacseretinin taşıdógi önem

Az emigráns II. Rákóczi Ferenc a magyar történelem egyik legnépszerűbb, ám korántsem egyértelműen megítélt hőse. A magyar szabadságharc bukása után annak vezetője először a Lengyel Királyság déli részén talált menedéket, ám ez a hely kockázatosnak bizonyult a magyar határ közelsége miatt. Egy meghíúsult merénylet után az északi Gdańskba helyezte át székhelyét. Ebben a kikötővárosban határozta el magát franciaországi útjára, abban a reményben, hogy részt vehet a spanyol örökösödési háborút lezáró béketárgyalásokon. Az 1713. január elején Normandiában partra szálló erdélyi fejedelem egyenesen Párizsba sietett. A törvényes uralkodója ellen lázadó Rákóczi jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos számára. Ezért a Napkirály becses vendége inkognitóban, „Sáros grófjaként” volt kénytelen az udvarban meghúzni magát. A franciás műveltségű Rákóczi Versailles-ban viszonylag hamar alkalmazkodott a királyi udvar meglehetősen sajátos világához.

Rákóczi kíséretével Párizs környékén telepedett le. Jelentős kegydíjat élvezett, ugyanakkor az udvartartása költségeire valószínűleg már nem futotta belőle. Az Hôtel de Transylvanie „kártyabarlangja”, amely Prévost abbé híres regényével (*Manon Lescaut*, 1731) lett világhírűvé, s amelyet Rákóczi hívei tartottak fenn, minden bizonnyal ebből a kényszerű szűkségből jött létre. Az utrechti és a rastatti békeszerződéseket az emigráns kurucok teljes mellőzésével kötötték meg a tárgyaló nagyhatalmak és az idős XIV. Lajos halála is fordulóponthoz jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassan a külvilágtól elforduló remete lett. Visszavonulása nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. A kiűzülő osztrák-török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobbantására, s Rákóczi elfogadva a szultán meghívását, 1717-ben elhagyta Franciaországot és Törökországba utazott.

Az emigráns magyarok csalódására a háború már a végéhez közeledett, amikor a szultán Drinápolyban érdemben foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsareváci békekötés pedig az aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Ennek következtében újra diszkrét passzivitásba kellett vonulniuk, annál is inkább, mivel a kiadatásuk is felmerült a béketárgyalások során. A feltűnést elkerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Magas Porta a Márvány-tenger partján fekvő kikötővároskát, Rodostót jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének. A többnemzetiségű Rodostóba egyébként a 18. században más európai országokból származó emigránsokat, például lengyeleket is letelepített az oszmán vezetés. Rodostó egyszerre volt a bujdosó Rákóczi szellemi műhelye és a száműzött fejedelem diplomáciai főhadiszállása. A politika mellett a bölcselet is fontos szerepet játszott az idős, bár még mindig bizakodó fejedelem életének utolsó szakaszában.

Rákóczi Rodostóból is igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Franciaországba és Spanyolországba, valamint Oroszországba.

S míg a hivatalos diplomácia elzárkózott, a különböző kalandorok egyre inkább felismerték az öreg Rákóczi hiszékenységeiben rejlő lehetőségeket. Kapcsolatba került kora neves francia renegátjával, a kétes hírnévű Bonnaval pasával is. A külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját bujdosó honfitársaitól is az idős fejedelmet, és ezáltal tovább fokozódott elszigeteltsége. 59 éves korában betegségben hunyt el száműzött honfitársai körében. Halálával egy remény foszlott szét a magyar függetlenségi mozgalmak számára, amelyek egyúttal merítették is a bujdosó Rákóczi emlékéből.

A fejedelemtől alkotott történelmi kép árnyait felerősítette két fia nem túl dicsőséges pályája is.

Műltéci II. Ferenc Rákóczi, Macar tarihinin en sevilen, fakat tek anlanda deđerlendirilmiş olmaktan uzak bir kahramanıdır. Macar öđđürlük savařının bařarıslıđından sonra onun önderi olan Rákóczi önce Lehistan Krallıđı'nın güney bölgesine iltica etme olanađı buldu, fakat burası Macar sınırına yakın olması yüzünden rizikolu görüldü. Bařansız kalan bir suikastten sonra kuzeydeki Gdańsk'a yerleřti. Bu liman kentindeyken, İspanyol veraset savařına son verdiren barıř görüşmelerine katılabilmek umuduyla Fransa'ya gitmeyi kararlařtırdı. 1713 yılı Ocak ayının bařlarında Normandi'de karaya çıkan Erdel Prensi Rákóczi, Paris'e gitmek üzere hemen yoluna devam etti. Yasal hükümdarına karřı isyan eden Rákóczi'nin orada olması, Avusturya imparatoruyla tam da barıř yolunu arayan XIV. Louis için oldukça nazik bir durum yaratıyordu. Bu nedenle 'Güneř Kral'ın deđerli konuđu, takma „Sáros Kontu” sıfatıyla sarayda bir kenara çekilmek zorunda kaldı. Fransız kùltürü almiř olan Rákóczi, Versailles'da kral sarayının pek öđđün dünyasına oldukça çabuk uyum sađladı.

Rákóczi, eşliđindekilerle birlikte Paris çevresinde yerleřti. Gerçi önemli bir 'emektarlık maařı'ndan yararlanıyordu ama, maiyetinin harcamalarına herhalde bu yetmiyordu. Abbé Prévost'nun ünlü romanının (*Manon Lescaut*, 1731) dünyaca meřhur ettiđi Hôtel Transylvanie'nin kumarhanesinin Rákóczi yandařları tarafından iřletilmesi herhalde bu zorunlu ihtiyaç yüzünden doğmuřtu. Görüşmelerle katılan büyük devletler mültéci 'kuruc'ları tamamen dışlayarak Utrecht ve Rastat barıř sözleşmelerini bađladılar. Yařlı XIV. Louis'nin ölümi de Rákóczi'nin hayatında bir dönüm noktası oldu. Versailles sarayının adamı, yavaş yavaş dünyadan elini ayađını çeken bir münzeviye dönmüřtü. Bu inzivası tümüyle tecrit edildiđi anlamına gelmiyordu, zira dıř politika olaylarını sürekli izliyordu. Alevlenen Avusturya-Osmanlı savařı Macaristan'da isyanı patlatmak için yeni bir olanak yaratınca Rákóczi sultanın davetini kabul etti ve 1717'de Fransa'dan ayrılarak Türkiye'ye gitti.

Sultan Edirne'de Macar mültécilerinin sorunuyla esaslı şekilde meřgul olmaya bařlayana kadar, savař artık mültéci Macarların řařkınlıđı içinde sonuna yaklařtı. Pasarofça barıř antlařması ise onların etkinliklerde kullanılmaları yolundaki umutlarını suya döřürdü. Bunun sonucunda tekrar ketum eylemsizliđe dönmeleri, üstelik barıř görüşmeleri sırasında mültécilerin teslim edilmesi de söz konusu edildiđinden kaçınılmaz oldu. Dikkati çekmemek için – ve her řeyden önce de Avusturya imparatorunun protestosu yüzünden – Babıali Macar mültécileri için yerleřecekleri yer olarak Marmara Denizi kıyısındaki liman kenti Tekirdađ'ı seçti. Osmanlı idaresi bu çok milletli Tekirdađ'a daha 18. yüzyılda bařka Avrupa ülkelerinden gelen mültécileri, aralarında örneđin Polonyalıları da yerleřtirmiřti. Tekirdađ böylece aynı zamanda hem mültéci Rákóczi'nin düřünsel iřliđi, hem de sürgündeki Prens'in diplomatik karargáhu oldu. Yařlanmış fakat hálá güvenini kaybetmemiř olan Prens'in hayatının son bölümünde politikayla uğrařmasının yanı sıra fikir üretmesi de önemli rol oynuyordu.

Rákóczi Tekirdađ'dan da uluslararası politik hayata katılmaya çalıřtı. Avrupa'nın çeřitli saraylarına, bařta da Fransa ve İspanya ile Rusya'ya elçiler, muhtıralar gönderdi. Resmı diplomasi kendini Prensten uzak tutuyorken, çeřitli maceracılar ihtiyaç Rákóczi'nin sařlıđından kaynaklanan olanakları giderek daha iyi fark ediyorlardı. Prens, zamanın tanımiř Fransız mühtedisi, ne idüđu belirsiz Bonnaval pařa ile temasa geçti. Yabancı maceracılarla beslediđi güven, yařlı Prense bir ölçüde kendi sığınmacı vatandaşlarından da yabancılařmasına neden olmuř ve böylece tecrit edilmiřliđi daha da artırmıřtı. Rákóczi, 59 yařındayken, sürgündeki vatandaşları arasında hastalıđı sonucunda hayata gözlerini yumdu. Ölümüyle, Macar bađımsızlık hareketleri için bir umut suya döřtü, fakat bu bađımsızlık hareketleri aynı zamanda sığınmacı Rákóczi'nin hatrasından esinlenmeyi de bildiler.

Prens hakkında oluřan tarihı görünüme düşen gölgeleri, iki ođđunun pek de övülemeyecek karyeri de artırdı. Bilindiđi gibi iki ođđu József ile György, daha genç yařlarından itibaren sıkı bir imparatorluk gözetimi altında eđitildiler. Bu eđitimin amacı iki 'řahin yavrusu'nun, babalarının temsil ettiđi Macar millı deđerler sistemine yabancılařmasını gerçekleřtirmekti. Padova üniversitesinde öđrenim gören György 1726'da Fransa'ya kaçtı ve 1727'de Tekirdađ'da babasını ziyaret de etti.

Mint ismeretes, két utódját, Józsefet és Györgyöt már kora ifjúságuk óta szigorú császári felügyelet alatt álló nevelésben részesítették, amelynek célja a két „sasfióknak” az apjuk által képviselt magyar nemzeti értékrendtől való elidegenítése volt. A padovai egyetemen tanuló György 1726-ban Franciaországba szökött, majd 1727-ben apjánál is látogatást tett Rodostóban. Az apa és fia közötti találkozás a szemtanú Mikes Kelemen bizonyossága szerint kiábrándítóan hatott az öreg fejedelem kisérétére. Később György Párizsban a francia király által biztosított kegydíjából élt egészen 1756-ban bekövetkezett haláláig. József pályája sokkal kalandosabb volt. Bécsből megszökve, 1736-ban az újabb osztrák-török háború hírére Konstantinápolyba utazott. A kalandor Bonneval pasa rábeszélésére a magyar bujdosók vezéréként bekapcsolódott a konfliktusba, amelytől az Erdélyi Fejedelemség visszaszerzését remélte. A szultán elismerte fejedelemnek és Magyarország urának is, ám e titulusokat nem sokáig élvezhette az ambíciózus Rákóczi fiú, mivel hamarosan meghalt. Rákóczi József fellépését az európai közvélemény jelentős része elítélte, a pápa pedig kiközösítéssel sújtotta a törökkel szövetkező trónkövetelőt.

Az emigrációhoz kapcsolódóan az folyamat is, amelynek során több ezer magyar katona távozott Franciaországba, hogy az ott alapított huszárezredekben szolgáljon. Milyen okok vezettek a magyar katonák ilyen mértékű kivándorlásához? Egyrészt a török háborúk befejezésével (1718) katonák tömegei váltak fölöslegessé. Ezek a háborúban edződött, tapasztalt katonák igen keresetkékké váltak a nyugat-európai zsoldospiacra. A 18. századi harcászati divatos volt az úgynevezett kisháborús taktika és az akkori harcászati szakirodalom előszeretettel ajánlja a magyar lovasok alkalmazását a tipikusan kisháborús manőverekben, mint például a portyázás, a felderítés vagy a cselvetés. Mint ismeretes, a Rákóczi-szabadságharc során a kurucok az összes fontos csatát elveszítették, ugyanakkor a portyázó hadműveletekkel hosszú évekig sikeresen ellenálltak a fegyelmezettett és jobban felszerelt császári hadaknak. A bujdosó kurucok egy része a francia huszárezredek tisztikarában kapott elég fontos pozíciót. Legismertebb közülük székesi gróf Bercsényi Miklós fia, László, aki a Franciaország marsallja címet is elnyerte. A sikeres franciaországi magyar katonai karriernek igazolják, hogy a magyar harcászati példaértékű volt még a fejlett nyugati hadseregekben is. A magyarság a katonai teljesítmény egyik garanciájává vált. Ennek bizonyossága, hogy a dél-franciaországi Tarbes városában található az egyetlen nemzetközi huszármúzeum is, amely a világ összes hasonló alakulatának emléket hivatott ápolni. A Rákóczi-féle magyar emigráció katonai teljesítménye révén kétségtelül egyedülállót nyújtott a korabeli hadművészetben.

Rákóczi emigrációban fogant külpolitikai tervei nem maradtak teljesen elszigetelt és hatás nélküli próbálkozások. A francia diplomácia még sokáig nagy hasznát vette a törökül is jól beszélő magyar ügynököknek, a 17. század végi és 18. század eleji magyar rendi mozgalmak szoros kapcsolatban álltak mind a Francia Királyság, mind az Oszmán Birodalom meghatározó hatalmi köreivel. A francia külpolitika bizonyos szempontból még egészen a 18. század közepéig változó intenzitással felszínre tartotta egy esetleges magyar diverzió lehetőségét, visszanyúlva ahhoz az évszázados diplomáciai hagyományhoz, amely szerint háború esetén a francia király felforgató politikát folytathatott Magyarországon és Erdélyben. A 18. században, különösen a Rákóczi-szabadságharc bukása után, a francia diplomácia a magyar elégedetlenség ügyét óvatossággal, az Oszmán Birodalom érdekszférájába hárítva kezelte. Ugyanakkor igyekezett minden adandó alkalommal felhasználni a számára kapóra jövő magyar mozgalmakat császári ellenlábasával folytatott konfliktusok, háborúk során. Az általunk vizsgált időszakban XV. Lajos fokozottabban érdeklődött Lengyelország ügyei iránt, amely a tervezett francia szövetség legfontosabb láncszeme volt, mivel a szabad királyválasztás révén a legkönnyebben itt lehetett franciabarát uralkodót trónra juttatni. Amíg a hivatalos francia külpolitika a Habsburgokkal való megegyezést kereste, amelyet XIV. Lajos testamentumában is megemlíttet, a királyi titkos diplomácia (a híres *Secret du Roi*) a Habsburg-ellenes franciabarát szövetség létrehozásán fáradozott. A kapcsolattartás és információszerezés során fokozottan felhasználták a rodostói és a franciaországi magyar emigránsok szolgálatait.

Babásiyla oğlunun buluşması, görgü tanığı Kelemen Mikes'in anlattıklarına göre, yaşlı Prensin maiyetindekileri hayal kırıklığına uğrattı. György daha sonra, 1756'da ölümüne kadar Paris'te Fransı kralının sağladığı 'emektar maası'yla yaşadı. József'in hayatı ise çok daha maceralı oldu. Viyana'dan kaçtıktan sonra 1738'de yeni bir Avusturya-Osmanlı savaşı haberi üzerine İstanbul'a gitti. Maceracı Bonneval paşanın ikna etmesi üzerine, Erdel prensliğini geri almak umuduyla Macar sığınmacıların önderi olarak çıkan çatışmaya katıldı. Sultan gerçi onu Prens ve Macaristan hükümdarı olarak tanıdı ama, ihtiraslı genç Rákóczi bu unvanların zevkine pek varamadı, zira az sonra öldü. József Rákóczi'nin bu davranışını Avrupa kamuoyunun önemli kesimi suçladı; papa ise Türklerle ittifak kurduğu için onu aforoz etti.

Fransa'da kurulan süvari alaylarında hizmet görmek üzere binlerce Macar askerinin oraya gitmesi de muhaceretle bağlantılı bir süreçti. Macar askerlerinin böyle yığınla göç etmesinin sebebi neydi? Bir yandan Türklerle savaşlarının sona ermesiyle (1718) yığınla askere ihtiyaç kalmamıştı. Savaşlarda çelikleşen bu tecrübeli askerler batı Avrupa'da paralı asker pazarlarında pek rağbet görüyordu. 18. yüzyılın savaş taktiğinde 'küçük muharebe' taktiği modaydı ve zamanın savaş taktiği literatüründe, örneğin yağma, keşif ya da pusu gibi tipik küçük muharebe manevralarında Macar süvarilerinin kullanılması tercih ve tavsiye ediliyordu. Bilindiği gibi, Rákóczi özgürlük savaşı sırasında kuruc'lar önemli bütün muharebeleri kaybetmişler, fakat öte yandan disiplinli ve daha iyi donanmış imparatorluk ordularına karşı uzun yıllar boyunca çapal akınlarıyla başarıyla direnebilmişlerdi. Sığınmacı kuruc'ların bir kısmı Fransız süvari alaylarının subayları arasında önemli mevkilere ulaşmışlardı. Aralarından en ünlüsü, kont Miklós Bercsényi'nin Fransız mareşali unvanını da alan oğlu László idi. Fransa'da Macar askerlerinin yaptıkları kariyer, Macar savaş taktiğinin hatta gelişmiş batı ordularında da örnek sayılabilecek nitelikte görüldüğünü kanıtlıyordu.

Macarlar, üstün askerî başarının garantilerinden biri oldu. Bunun bir kanıtı, dünyanın bütün benzer birliklerinin anısını yaşatmak amacıyla güney Fransa'da Tarbes kentinden kurulan tek uluslararası 'huszár' süvari müzesidir. Rákóczi'nin Macar muhacirleri, üstün askerî başarıları sayesinde kuşkusuz zamanın savaş stratejisinde eşsiz bir örnek sunmuştur.

Rákóczi'nin muhacerette tasarladığı dış politika planları tamamen tecrit edilmiş ve etkisiz kalmış denemeler değildi. 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyıl başındaki Macar zümre hareketlerinin gerek Fransız Krallığıyla, gerekse Osmanlı İmparatorluğunun iktidar çevreleriyle yakın ilişkileri vardı; Fransız diplomasisi daha uzun süre, Türkçe'yi de iyi konuşan Macar ajanlarından çok yararlanıyordu. Fransız dış politikası, yüzyıllık diplomasi geleneğini, yani bir savaş halinde Fransız kralının Macaristan'da ve Erdel'de kışkırtıcı politika uygulaması geleneğini tazeleyerek, daha 18. yüzyılın ortalarına kadar muhtemel bir Macar bölücülük girişimi olasılığını değişik ağırlıkta olmakla beraber belirli açılardan gündemde tuttu. Fransız diplomasisi 18. yüzyılda ve özellikle de Rákóczi özgürlük savaşının iflasından sonra hoşnutsuz Macarların soruna daha temkinli olarak ve bunu Osmanlı çıkar çevresine ait bir sorun sayarak bakıyordu. Fakat aynı zamanda kendi hesabına isabetli zamanda baş gösteren Macar hareketlerinden İmparator hasmıyla çıkan çatışmalar, savaşlar sırasında her fırsatta yararlanmaya gayret ediyordu. Araştırdığımız dönemde XV. Louis Lehistan sorunlarına daha fazla ilgi gösteriyordu. Zira oradaki serbest kral seçimi sayesinde Fransız dostu bir kral en kolay burada tahta oturtulabildiğinden, Fransa'nın planladığı ittifakta Lehistan en önemli bir zincir halkası sayılıyordu.

Resmî Fransız dış politikası, XIV. Louis'nin vasiyetnamesinde de değindiği gibi Habsburglarla uzlaşma yolu ararken, gizli krallık diplomasisi (ünlü *Secret du Roi*) Habsburg aleyhtarı Fransız dostu ittifakı kurmaya çalışıyordu. İlişkiler sürdürülürken ve enformasyon toplanırken, Tekirdağ ve Fransa'daki Macar mültecilerinin hizmetinden daha fazla yararlandılar.

Az Oszmán Birodalom területén francia szolgálatban tevékenykedő magyar ügynökök közül a leghíresebbek Jávorka Ádám, Máriássy Ádám, Tóth András és később fia, a híres François de Tott voltak. Ez utóbbról talán azért is érdemes részletesebben is megemlékeznünk, mivel az idén ünnepeljük születésének és halálának kerek évfordulóját. Apja Tóth András a Rákóczi-szabadságharc bukása után huszártisztként és keleti diplomataként szolgált a francia királynak. François fia szintén e két pályán jeleskedett, emellett szépirodaként és orientalistaként is számon tartja az utókor. Több sikeres diplomáciai kiküldetés hajtotta végre, elsősorban az Oszmán Birodalom területén. Nevéhez fűződik a Dardanellák és a Boszporusz megerősítése, a török tüzéség reformja és egy francia egyiptomi katonai expedíció terve is. Elményeit nagyszerű visszaemlékezéseiben (*Mémoires sur les Turcs et les Tartares*) foglalta össze, amely több nyelven számos kiadást is megért.

A francia szolgálatban álló magyar emigránsok diplomáciai teljesítménye méltán érdemle meg az utókor elismerését. Hasonlóan pozitívan nyilatkozhatunk arról a szellemi teljesítményről is, amely az emigráció egyes tagjai, s legfőként II. Rákóczi Ferenc alkotott az emigráció évei során. A látszólagos inaktivitás, amelyre az emigráció kárhoztatta, a bölcséleti, vallási és irodalmi tevékenység felé orientálta. Rendkívül nyitott volt a különféle eszmei áramlatok felé, amelyek erőteljes hatása kimutatható az emigrációból írt műveiben is. A janzenizmus meghatározó jelentőségű volt a franciaországi Grosboisban és Rodostóban keletkezett francia és latin nyelvű munkáiban. (Vallomások, Politikai és erkölcsi végrendelet, Emlékiratok).

Az emigráció sodrásának másik fontos szellemi hozadéka Mikes Kelemen életműve volt. Mikes Kelemen rendkívül érzékenyen fogta fel az emigráció szellemi hatásait és közvetítőként megtermékenyítőleg hatott a magyar nyelvű irodalomra. Noha Mikes leghíresebb írásai, a Törökországi levelek csak 1794-ben jelentek meg, elfogadhatjuk azt a nézetet, amely szerint e viszonylag kései kiadás visszamenőleg átirta a 18. század magyar irodalmának történetét. Még kevésbé ismertek Mikes franciából való fordításai, amelyek egészen a legutóbbi időkig kéziratban maradtak. Rákóczi fejedelem szellemi hatásának tulajdoníthatjuk, hogy számos janzenista jellegű munkát is sikerült titkáranak magyarra átültetni, mint François-Aimé Pouget Montpellier-i katekizmus (Cathecismus formájára való közönséges oktatások) vagy Le Tournieux abbé Krisztus Jézus életének történetje című munkája. Nem kizárt, hogy Mikes érintkezésben lehetett a francia követség perai rezidenciáján tartózkodó írókkal, dragománokkal (tolmács-fordítókkal) és művészekkel is, ha máshogy nem, hát kéziratban műveiken keresztül. Valószínű, hogy olvasta a francia királyi megrendelésre készült keleti munkák fordításainak kéziratát, és talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy meritét is belőlk a Törökországi levelek megírásakor.

Megállapíthatjuk, Rákóczi életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek. A magyarországi török hódoltság fel-számolásával és az európai francia hegemonia megszűnésével két fontos támaszt is elveszítette a Habsburg-házal szembeni politikai ellenállás. Tehát kedvezőtlenebb helyzetben és időszakban került sor az emigrációra, amely eleve kudarcra ítélte az emigránsok minden próbálkozását. Ebből a tragikusnak is nevezhető helyzetből adódóan ellentmondásos képián van szabadságharcos fejedelmünkről. Egyrészt a történelem haladásával szembeforduló száműzött uralkodó, másrészt pedig a megalkuvást nem ismerő mindhalálalig elkötelezett nemzeti hős. A demisztifikáció és a példakép állítása mögött valamilyen formában ott rejlik egy bizonyos erkölcsi vagy politikai ítélet. A mai kor emberének elsősorban nem ítélni, hanem megismerni kellene a kort, s megérteni benne az embert és tetteit a korabeli körülmények és eszmék tanulmányozása segítségével. Másrészt pedig az utókor elsősorban az elért eredmény és sikerorientált értékrend alapján ítélt. Pedig a szélesebb értelemben vett Rákóczi-emigráció mérlege jóval pozitívabb képet mutat. Az emigráns magyarok megismerkedtek a kor eszméiről, azaz az azokat, igaz jelentős késséssel, de a magyar szellemi élet felé is közvetítették. Másrészt pedig a magyar kisháborús taktika és a huszárság elterjedésével a nyugati hadművészet számára a magyarság olyan modellértékű példát adott, amely számukra sikeres karrier és kiemelkedő teljesítmény fénjével.

✍ Tóth Ferenc

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Fransızların hizmetinde faaliyet gösteren Macar ajanları arasında en tanınmışları Ádám Jávorka, Ádám Máriássy, András Tóth ve daha sonra da oğlu, ünlü François de Tott idi. François baron de Tott'un doğumunun ve ölümünün bu yıl yuvarlak yıldönümleri olduğundan, bu nedenle de onu kısaca anmamıza değer. Babası András Tóth, Rákóczi özgürlük savaşının fiyaskosundan sonra süvari ve doğu diplomatı olarak Fransız kralının hizmetinde bulundu. Oğlu François de Tott bu iki alanda başarıyla hizmet gördüğü gibi, bunun yanı sıra sonraki kuşaklar arasında edip ve şarkiyatçı olarak da tanınmaktadır. Başta Osmanlı İmparatorluğu topraklarında olmak üzere birçok diplomatik görevi başarıyla yerine getirmiştir. Çanakkale ve İstanbul boğazlarının takviyesi, Türk topçu reformu ve Mısır'a bir Fransız seferi planı da onun adıyla bağlantılıdır. İşlenimlerini büyük başarı kazanan hatıralarında (*Mémoires sur les Turcs et les Tartares*) kaleme almış ve eserinin çeşitli dillerde birçok baskısı da yapılmıştır.

Fransızların hizmetindeki Macar mültecilerinin diplomatik faaliyetleri, sonraki nesillerin takdirini hak etmektedir. Emigrasyonun bazı üyelerinin ve başta da II. Ferenc Rákóczi'nin muhaceret yıllarında gösterdikleri düşünsel başarılarını da gene olumlu şekilde anabiliriz.

Muhaceretin mahkûm ettiği görünüşte etkinsizlik onu, düşünsel, dinsel ve edebî faaliyetlere yöneltti. Çeşitli fikir akımlarına karşı olağanüstü açtı ve bunların kuvvetli etkisi muhacerette yazdığı eserlerinde de görülebiliyor. Fransa'da Grosbois'da ve Tekirdağ'da Fransızca ve Latince kaleme aldığı yapıtlarında Janzenizm, belirleyici bir önem taşıyor. (*İtiraf, Politik ve moral vasiyetname, Hatıralar*).

Muhaceret akımının diğer önemli birikimi, Kelemen Mikes'in hayat eseri oldu. Kelemen Mikes muhaceretin düşünsel etkilerini olağanüstü duyarlılıkla algıladı ve bir aracı olarak Macarca edebiyata verimli etkiye bulundu. Gerçi Mikes'in en ünlü yapıtı *Türkiye mektupları* ancak 1794'te çıktı, fakat gene de bu nispeten geç yayımın 18. yüzyıl Macar edebiyatı tarihini geriye doğru yeniden kaleme almış olduğu görüşünü benimseyebiliriz. Mikes'in hatta son zamanlara kadar el yazısı olarak kalan ve Fransızca'dan yaptığı çeviriler ise daha da az tanınmıştır. Janzenist özelliğinde birçok eseri, örneğin François-Aimé Pouget Montpellier'in 'İlmihali' (*Cathecismus tarzına uygun alelade dersler*), ya da abbé Le Tournieux'un *İsa'nın hayat tarihçesi* gibi yapıtlarını Prens sekreterinin Macarca'ya aktarmayı başarmasının da Rákóczi'nin düşünsel etkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Mikes'in Fransız elçilerinin Pera'daki rezidansında ikamet eden yazarlarla, tercüman-çevirmenlerle ve sanatçılarla, başka yollarla olmasa bile el yazması eserler aracılığıyla temasta olduğu dışlanamaz. Fransız kralının isteği üzerine hazırlanan Doğu yapıtlarının çevirilerinin el yazmalarını okumuş olduğu muhtemeldir ve *Türkiye Mektupları*'nı yazarken hatta bunlardan kaynaklandığını söyleyerek abartmış da olmayız.

Rákóczi'nin hayatının son aşamasının, Macar bağımsızlık hareketleri için olanakların asgariye indiği bir döneme rastladığını söyleyebiliriz. Habsburg hanedanına karşı politik direniş, Macaristan'da Osmanlı hakimiyetine son verilmesi ve Avrupa'da Fransız egemenliğinin son bulması neticesinde iki önemli dayanağını kaybetti. Kısacası muhacerete, daha elverişsiz bir durumda ve zamanda sıra geldi ve bu koşullar daha başından mültecilerin bütün denemelerini suya düşürdü. Özgürlük savaşçısı Prens'imiz hakkında, trajik de denebilecek bu durumdan kaynaklanan çelişkili izlenimlerimiz var. Bir yanda tarihin ilerleyişine karşı cephe alan sürgün edilmiş bir hükümdar; öte yanda ise uzlaşma tanımayan ve ölümüne kadar davasına sadık kalan bir millî kahraman. Sis perdesi kaldırılınca ve örnek gösterilmesine gidilince, bunun ardında bir biçimde belirli moral ve politik yargı bulunduğunu görüyoruz. Bugünün insanının her şeyden önce hüküm vermesi değil, çağını tanıması gerekiyor; devrin koşullarını ve davalarını inceleyerek çağın insanını ve yapıtlarını anlaması gerekiyor. Öte yandan sonraki nesiller en başta erişilen sonuçlara ve başarıya dayanan değer ölçüsüne göre hüküm veriyor. Halbuki daha geniş anlamda ele alınan Rákóczi muhaceretinin bilançosu çok daha olumlu bir görüntüyü yansıtıyor. Mülteci Macarlar çağın fikir akımlarını yakından tanımlarlar ve bunları, önemli gecikmeyle de olsa, Macar fikir hayatına da iletmişlerdir. Öte yandan, Macarların küçük muharebe taktiklerinin ve süvariliğinin yaygınlaşmasıyla Macarlar, Batının savaş stratejisi yararına, pek çok kariyere ve seçkin başarıya adını koyan model değerinde bir örnek vermişlerdir.

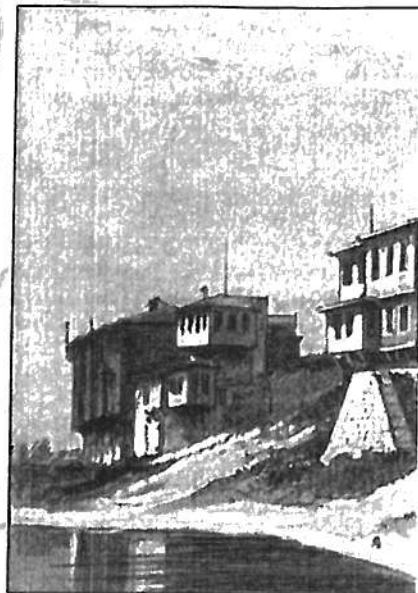
✍ Ferenc Tóth

(Türkçesi: Yılmaz Gülen)

II. Rákóczi Ferenc
(Mányoki Ádám,
olaj, 1707)

II. Ferenc Rákóczi
(Ádám Mányoki,
yagliboya, 1707)

Magyarok uicája Rodostobar
Tekirdağ'da Macarlar sokağının k

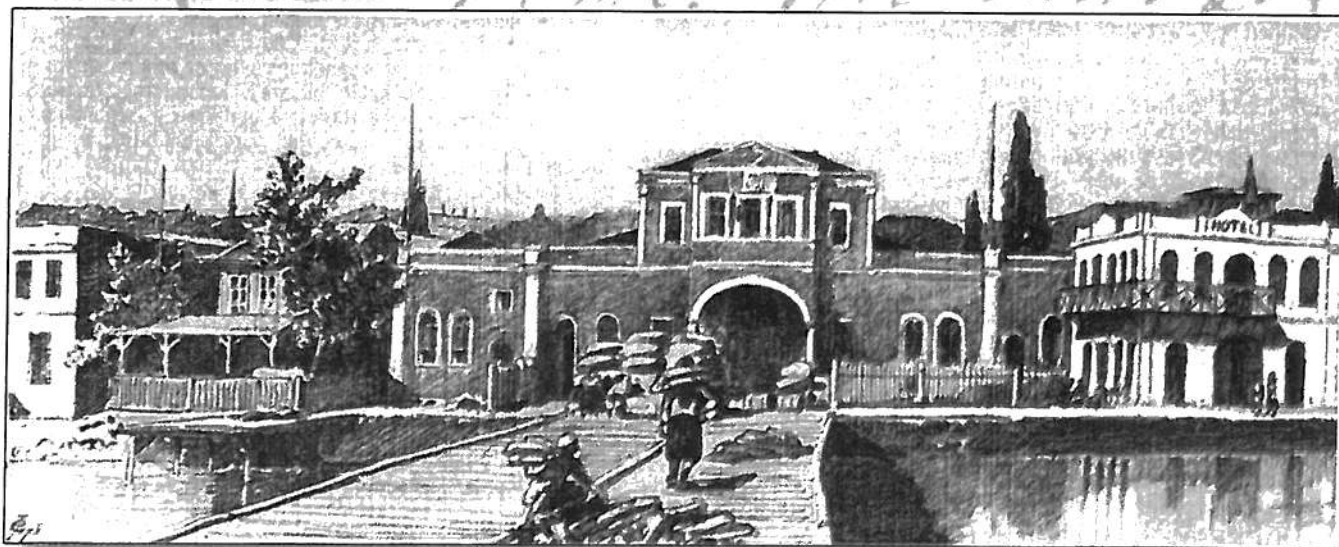

Mikés Kelemen

Kelemen Mikés

A magyarok volt ebédlő
helyisége (a mai múzeum)
1907 körül

Macarların eski yemekhanesi
(bugünkü müze),
1907 dolaylarında

Rodostó (A kikötő, vám
Tekirdağ (Liman, gümrük)